

A Study of Surah Al-Mutaffifin from the Perspective of Halliday's Ideational Metafunction

Soudabeh Mozaffari^a, Maryam Atharinia^{b*}

^a Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Karaj, Iran, soud42_moz@khu.ac.ir

^b PhD Student of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Karaj, Iran

KEYWORDS

the Holy Qur’ān,
Surah Al-Mutaffafin,
functional linguistics,
ideational
metafunction, Halliday

Received: 25 December 2022;
Accepted: 11 March 2023

Article type: Research Paper
DOR:20.1001.1.23452234.1401.10.3.4.7

ABSTRACT

Halliday's functional grammar is one of the well-known theories within functional linguistics that beyond the level of syntax cares about the context and the formation of the language of the text. It consists of three ideological, interpersonal, and textual metafunctions that make the basis of functional linguistics. Ideational metafunction which is the result of experience from the outside world, has three components of process, participants, and peripheral elements. Among these three components, process which is embodied as verb of the sentence has a central and focal role and is divided into two main and secondary categories. The present descriptive-analytical and statistical research investigated the ideational metafunction in Surah Al-Mutaffafin aiming to expose the hidden layers of the ayahs and to shed light on the concepts of the surah more deeply. The results show that the dominant process in the mentioned surah belongs to two material processes (30%) and relational processes (28%) and this finding is in harmony with the concepts of the surah. Additionally, given their material and descriptive nature, these two processes are the best tools to realize such concepts. The behavioral process (17%) is next in terms of frequency and it has been used to reflect the behavior of criminals and believers. Two verbal (13%) and mental (11%) processes, although having a lower frequency than other types of processes, play a prominent role in completing the intended meanings of the surah.

* Corresponding author.

E-mail address: hadisathary@gmail.com

2022 Published by Arak University Press. All rights reserved.

بررسی سوره مطففین از منظر فرانشی اندیشگانی هلیدی

سودابه مظفری الف، مریم اطهری نیاب*

الف دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، کرج، ایران، soud42_moz@khu.ac.ir

ب دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، کرج، ایران

واژگان کلیدی	چکیده
قرآن کریم، سوره مطففین، زبان‌شناسی نقش‌گرا، فرانشی اندیشگانی، هلیدی	دستور نقش‌گرای هلیدی یکی از نظریات مطرح در زبان‌شناسی نقش‌گرا است که فراتر از سطح مطالعات نحوی به بافت متن و شکل‌گیری زبان متن توجه دارد و دارای سه فرانشی: اندیشگانی، بینافردی و متنی است که اساس زبان‌شناسی نقش‌گرا را تشکیل می‌دهند. فرانشی اندیشگانی که حاصل تجربه حاصل از جهان بیرون است، دارای سه مؤلفه: فرایند، شرکت‌کنندگان و عناصر پیرامونی است. در این میان عنصر فرایند که در قالب فعل، در جمله نمود پیدا می‌کند، دارای نقش کانونی و مرکزی است و به دو دسته اصلی و فرعی تقسیم می‌شود. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و آماری سوره مبارکه مطففین را به منظور دستیابی به لایه‌های نهفته آیات و شناخت عمیق‌تر مفاهیم سوره، بر مبنای فرانشی اندیشگانی مورد بررسی قرار داد و به این نتایج دست یافت که فرایند غالب موجود در سوره مذکور به دو فرایند مادی (۰/۰۳۰) و رابطه‌ای (۰/۰۲۸) اختصاص دارد و این امر با مفاهیم سوره هماهنگ است. هم‌چنین این دو فرایند با توجه به ماهیتشان که جنبه مادی و توصیف دارند، بهترین ابزار برای تحقق چنین مفاهیمی می‌باشند. فرایند رفتاری (۰/۰۱۷) از نظر بسامد در مرتبه بعدی قرار دارد و جهت بازتاب حالات رفتاری مجرمان و مؤمنان استفاده شده است. دو فرایند کلامی (۰/۰۱۳) و ذهنی (۰/۰۱۱) اگر چه دارای بسامد کمتری به نسبت دیگر انواع فرایندها هستند؛ اما نقش برجسته‌ای را در راستای تکمیل معانی مدنظر سوره ایفا می‌کنند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰	
مقاله علمی پژوهشی	

۱. مقدمه

از اواسط قرن بیستم با مطرح شدن نظریات جدید در زمینه زبان‌شناسی، زمینه ظهور و گسترش زبان‌شناسی نقش‌گرا فراهم گردید. مایکل هلیدی که از بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان مطرح در این مکتب است «رویکرد خود را نقش‌گرایی می‌خواند، زیرا معتقد است آراء او نسبت به زبان بیشتر متکی بر نقش عناصر زبانی است تا صورت آنها و در توضیح این رویکرد می‌گوید: این دستور، دستوری نقش‌گرا است زیرا بر اساس چگونگی کاربرد زبان طراحی شده است و هر متنی خواه گفتاری و خواه نوشتاری، در بافت کاربردی خود را باز می‌یابد.» (آقاگل زاده، ۱۳۹۴: ۸۸) هلیدی با تاکید بر این که مرز مشخصی میان دستور و معنی وجود ندارد تاکید خود را در تحلیل گفتمان بر پایه معنی‌شناسی قرار می‌دهد و برای زبان، نقش و کارکرد اجتماعی قائل می‌شود. (مشکوة الدینی، ۱۳۷۳: ۱۲۴) در واقع هلیدی در این رویکرد سعی دارد «از سطح مطالعات جمله و مطالعات نحوی فراتر رود و به مفهوم متن، شکل‌گیری زبان متن، بافت متن و عوامل

داخل شده در آن پردازد. وی در این نوع دستور، سه سطح معنایی با نام‌های فرانقش اندیشگانی، بینافردی و فرانقش متنی را در نظر می‌گیرد» (سجودی، ۱۳۹۰: ۹۶) که هر کدام از این فرانقش‌ها از زاویه‌ای خاص و بر اساس مؤلفه‌های مدنظرشان به تحلیل متون می‌پردازند. قرآن کریم به فراخور جایگاهش در میان کتب اسلامی از اهمیت ادبی قابل توجهی برخوردار است و پژوهشگران زبانی از گذشته به آن توجه داشته‌اند و بررسی سوره‌های قرآن از منظر نظریات جدید زبان-شناسی، زمینه شناخت و فهم بهتری را فراهم می‌آورد. با توجه به اینکه نظریه نقش‌گرایی هلیدی بسیار گسترده است و بررسی تمام انواع فرانقش‌ها در پژوهش حاضر نمی‌گنجد از این رو پژوهش حاضر تنها به بررسی فرانقش اندیشگانی بسنده نموده و با روش توصیفی - تحلیلی و ارائه آمار به بررسی زبان‌شناسانه سوره مبارکه مطففین بر مبنای فرانقش اندیشگانی پرداخته است تا با مشخص نمودن نوع فرایندهای موجود در سوره، بسامد استفاده از هر فرایند در جهت القای پیامی خاص و آشکار نمودن مفاهیم به کار رفته در بطن سوره، زمینه درک و شناخت بهتر و عمیق‌تر مضامین سوره مذکور را بیش از پیش برای مخاطب فراهم نماید. با عنایت به این هدف، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- ۱- فرایندهای فعلی به کار رفته در سوره مطففین کدامند و هر کدام از فرایندها از چه بسامدی برخوردارند؟
- ۲- هر یک از فرایندهای اصلی و فرعی موجود در سوره، بیانگر چه امری هستند؟

۱.۱. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های متعددی در بررسی و تحلیل متون ادبی مختلف و به ویژه در قرآن کریم بر اساس رویکرد فرانقش هلیدی صورت گرفته است که به عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

مقاله «تحلیل فرایندهای فرانقش اندیشگانی در سوره‌های واقعه و قیامت» (۱۴۰۱) از کاظمی و زارع برمی، فصلنامه پژوهش‌های زبان‌شناختی قرآن؛ نویسندگان در پژوهش مذکور به ارزیابی فرانقش اندیشگانی در سوره‌های واقعه و قیامت پرداختند و به این نتیجه رسیدند که در این دو سوره، فرایند مادی بیش از سایر فرایندها به کار رفته و فراوانی این فرایند به‌طور ملموس بر وقوع کنش یعنی قیامت تأکید دارد.

مقاله «تحلیل گفتمان دو سوره فلق و ناس بر اساس الگوی فرانقش متنی هالییدی» (۱۳۹۸) از سیدی و بیگ قلعه جوقی، فصلنامه پژوهش‌های ادبی- قرآنی؛ نویسندگان در این پژوهش به بررسی تحلیل گفتمان دو سوره فلق و ناس در سطح فرانقش متنی بر اساس نظریه نقش‌گرایی هالییدی پرداختند و با بررسی ساخت مبتدا- خبری و اطلاعی دو سوره مذکور دریافتند که این دو سوره به لحاظ گفتمان بر مبنای مکالمه و پرسش و پاسخ بوده و عناصر واژگانی به عنوان اولین عامل انسجام متن در هر دو سوره است و بیشترین بسامد مربوط به عنصر تکرار است.

مقاله «بررسی فرایندهای فعلی سور مقولات از دیدگاه فرانقش اندیشگانی دستور هلیدی» (۱۳۹۸) از معصومی فرد و همکاران، فصلنامه مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی؛ پژوهش مذکور بر مبنای فرانقش اندیشگانی هلیدی به بررسی پنج سوره از قرآن کریم که با کلمه «قل» آغاز می‌شوند، پرداخته و به این نتایج رسیده است که هر ۶ نوع فرایند فعلی مدنظر هلیدی در سوره‌های مذکور کاربرد دارد اما در سوره جن بیشترین فرایند مربوط به فرایند ذهنی است و در ۴ سوره دیگر، فرایند مادی بیشترین درصد فراوانی را دارد.

مقاله «معالجه اللسانيات الوظيفية في آيات متحلیة بأشراط الساعة الجزء التاسع والعشرون والثلاثون من القرآن الكريم نموذجاً» (۲۰۱۹) از عزیزخانی و همکاران، مجله اللغة العربية و آدابها، نویسندگان در این پژوهش به بررسی زبان شناسانه آيات مربوط به نشانه‌های وقوع قیامت در جزء ۲۹ و ۳۰ قرآن کریم با تکیه بر نظریه هلیدی پرداختند و به این نتایج دست یافتند که؛ با توجه به سیاق آیات که استفاده از آیات دارای دلالت مادی را می‌طلبید، فرایند مادی از بسامد بالایی برخوردار است و مرکزیت این آیات بر اساس جملات مثبت و به شکل خبری و با افعال ماضی است که همگی بر قطعی بودن وقوع حوادث قبل از قیامت دلالت دارند.

پایان‌نامه «بررسی دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی در سوره انسان (با تکیه بر سه فرانش متنی، اندیشگانی و بینافردی)» (۱۳۹۸) از فرزانه صادقی نسب، دانشکده ادبیات دانشگاه رفسنجان؛ نویسنده در این پژوهش با بررسی شیوه تبادل معنا در آیات سوره انسان بر اساس چهارچوب دستور نقش‌گرای هلیدی به این نتایج دست یافته است که بیشترین فرایندها در سوره مذکور از نوع مادی بوده و وجه غالب در اکثر بندهای سوره انسان از نوع خبری می‌باشد. از منظر فرانش متنی، ساختار مبتدا - خبری بیشتر بندها، بی‌نشان و درصد کمتری از این ساختار از نوع نشان‌دار هستند.

درباره سوره مطففین مقاله‌ای با عنوان «تاریخ‌گذاری سوره مطففین (موردپژوهی مکی یا مدنی بودن سوره مطففین و نقش آن در تفسیر)» (۱۳۹۵)، از ابراهیم اقبال و همکاران در پژوهشنامه معارف قرآنی به چاپ رسیده است. نویسندگان در پژوهش مذکور با جمع‌آوری روایات و اقوال گوناگون و تحلیل و نقد آنها، مکی بودن سوره مطففین را تشدید نمودند و به تاریخ‌گذاری صحیح آن پرداخته‌اند.

با توجه به آنچه ذکر شد تاکنون پژوهشی از منظر فرانش اندیشگانی هلیدی در سوره مطففین انجام نشده است، لذا این مقاله در این راستا به رشته تحریر در خواهد آمد.

۲. چارچوب نظری

۲.۱. ساخت فرانشی هلیدی

ریشه زبان‌شناسی نقش‌گرا «به نظرات افرادی چون یلمزلف، فرث و مکتب پراگ برمی‌گردد.» (روبینز، ۱۳۷۰: ۴۴۸) انجمن زبان‌شناسی پراگ در سال ۱۹۲۶ تشکیل گردید و تا پیش از جنگ جهانی دوم به ویژه بر زبان‌شناسی اروپا تأثیر زیادی به جا گذاشت. (مشکوة‌الدینی، ۱۳۷۳: ۹۳) نظرات نقش‌گرایانه زبان‌شناسی مکتب پراگ با پژوهش‌ها و بررسی‌های آندره مارتینه زبان‌شناس فرانسوی عمق و گسترش بیشتری یافت. (همان: ۱۰۰) مایکل هلیدی که به عنوان برجسته‌ترین نظریه‌پردازان زبان‌شناسی نقش‌گرا مطرح است زبان را ابزار انتقال معنی و برقراری ارتباط میان افراد یک جامعه می‌داند و در نتیجه آن را نهاد اجتماعی و بخشی از نظام اجتماعی می‌داند. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۱۸) وی بررسی نقش‌گرایانه را اینگونه توضیح می‌دهد: «رویکرد نقش‌گرا در مطالعه زبان در وهله نخست، به معنای آن است که دریابیم زبان می‌تواند چه خدمتی به ما کند و این که چگونه از راه حرف زدن، گوش دادن، نوشتن و... می‌توان به اهداف خود رسید؛ در وهله دوم، به معنای تلاش برای تبیین ماهیت زبان بر اساس ویژگی‌های نقشی است: آیا شکل زبان بر اساس کاربرد آن صورت‌بندی شده است؟ شکل زبان چگونه متأثر از کاربرد آن بوده است؟ (Halliday, 1973: 7) از دیدگاه نقش‌گرای، هر متنی دارای بافت موقعیتی و بافت فرهنگی است. منظور از بافت فرهنگی، همان شرایط خاص فرهنگی هر جامعه و زیر گروه‌های آن است که بر نحوه خلق معانی تأثیر فعال دارد، اما بافت موقعیتی، تحلیل کلی

موقعیتی است که رخداد زبانی در آن شکل می‌گیرد. موقعیت یک رخداد زبانی شامل سه عنصر موضوع، عاملان سخن یا همان گوینده و شنونده و شیوه بیان یعنی گفتار یا نوشتار و نحوه ادای معناست. بازنمود هر یک از این عناصر موقعیتی و بافتی در زبان را فرانقش می‌گویند. بازتاب موضوع سخن در زبان را فرانقش تجربی، بازتاب عاملان سخن را فرانقش بینافردی و بازتاب نحوه ادای سخن را فرانقش متنی می‌نامند. (ایشانی و توتونچیان، ۱۳۹۴: ۵۶) به تعبیری دیگر تأثیرات برگرفته از نقش‌ها، در زبان به شکل سه فرانقش: تجربی، بینافردی و متنی نمود می‌یابد و «تقسیم‌بندی زنجیره کلام در سطوح و مرتبه‌های گوناگون پدیدار می‌شود: جمله، بند، گروه، واژه و تکواژ. رابطه میان این واحدها به گونه‌ای است که هر واحدی از یک یا چند واحد مرتبه پایین‌تر از خود ساخته شده است.» (باطنی، ۱۳۴۲: ۴۵) از آنجائی که مبنای پژوهش حاضر بر پایه فرانقش اندیشگانی یا تجربی است در ادامه با تفصیل بیشتری به معرفی این فرانقش و فرایندهای مربوط به آن می‌پردازیم:

۲.۲. فرانقش اندیشگانی (تجربی) و ساختار گذرایی

فرانقش اندیشگانی زبان به تجربه سخن گویان از جهان بیرون و جهان درون زبان برمی‌گردد. این نقش درک ما را از واقعیت و در نتیجه تجربه ما را سامان‌بندی می‌کند، چگونگی نگرش ما را نسبت به جهان رقم می‌زند و از تجربه آدمی از جهان واقع سخن می‌گوید. (Halliday&Matthiessen, 2004: 529) این فرانقش شامل دو بخش تجربی و منطقی است. بخش تجربی به طور مستقیم به بیان تجربه‌ها و بافت فرهنگی می‌پردازد و بخش منطقی صرفاً به بیان روابط منطقی اختصاص دارد که به طور غیرمستقیم از تجربه به دست می‌آیند. (Halliday&Hasan, 1976: 16) به تعبیری دیگر فرانقش اندیشگانی تجربی «به آن بخش از معنا مربوط است که حاصل ارتباط ما با جهان بیرون و تجربه حاصل از آن است.» (امینی، ۱۳۹۱: ۷) در این فرانقش در هر عملی سه مؤلفه قابل تغییر وجود دارد: ۱- خود فرایند که توسط گروه فعلی عینیت می‌یابد. ۲- شرکت‌کنندگان فرایند که نقش‌های آنان در قالب گروه اسمی مشخص می‌شود. ۳- عناصر پیرامونی که موقعیت‌های مربوط به آن عمل است و معمولاً توسط گروه‌های قیدی و حرف اضافه‌ای نشان داده می‌شوند و حضورش در متن ضروری نیست. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۴۷) به عنوان مثال: پرنندگان در آسمان در حال پرواز هستند. تجربه ما در این بند شامل فرایند «در حال پرواز بودن»، شرکت‌کننده «پرنندگان» و موقعیت «در آسمان» است و در این بند، کنش، کنشگر و مکانی که در آن کنش رخ داده، حضور دارند. هر یک از این عناصر توسط مقوله خاصی در دستور زبان بیان می‌شود. (Halliday&Matthiessen, 2004: 168-182) به نقل از قمرزاده و صناعتی، (۱۳۹۶: ۱۳۱) باری ساختار معنایی نقش اندیشگانی زبان، به هنگام تحقق در لایه واژگانی - دستوری در ساختار تعدی زبان ظاهر می‌شود و این ساختار در واحد بند عمل می‌کند. در ساختار تعدی، عنصری که فرایند را بازنمایی می‌کند نقشی کانونی ایفا می‌کند. این عنصر همان «فعل» است. در این راستا، در ساختار تعدی دو اصطلاح «فعل لازم» (ناگذر) و «فعل متعدی» (گذرا) به کار گرفته می‌شود. فعل لازم بیانگر فرایندهای یک مشارکی یا یک ارزشی است و عمل آن بر هیچ عنصر دیگری در بند تسری پیدا نمی‌کند. اما فعل متعدی فعلی است که دو یا سه مشارک در وقوع آن دخالت دارند و عمل فرایند از یک عنصر یا مشارک به عنصرها یا مشارک‌های دیگر تسری می‌یابد. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۴۰ و ۴۱) در واقع «نظام گذرایی نشان می‌دهد چگونه کاربران زبان تصویر ذهنی خود از واقعیت را در قالب زبان تجسم می‌بخشند و چگونه تجربه خود از

دنیای اطراف و درونشان را توضیح می‌دهند. این تجربه از مجموعه‌ای از «روی دادها» یعنی اتفاق افتادن، انجام دادن، احساس کردن، معنا دادن، بودن و شدن تشکیل شده است.» (Halliday, 1994: 106) در فرانش اندیشگانی شش نوع فرایند مطرح است که هلیدی و متیسن آن‌ها را با توجه به معنا، در دو دسته اصلی و فرعی تقسیم کرده‌اند. «فرایندهای اصلی شامل فرایندهای مادی، ذهنی، رابطه‌ای و فرایندهای فرعی که در مرز فرایندهای اصلی قرار می‌گیرند شامل فرایندهای رفتاری، کلامی و وجودی می‌شوند.» (Halliday & Matthiessen, 2004: 171) توضیح هر یک از انواع فرایندها در ادامه در مدخل مورد نظر خواهد آمد.

۳. نگاهی کلی به سوره مطففین

سوره مطففین به عنوان هشتماد و سومین سوره قرآن، جزء سوره‌های مکی به شمار می‌رود که در جزء سی‌ام قرآن جای گرفته و دارای ۳۶ آیه است. نام این سوره برگرفته از آیه اول آن یعنی "وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ" است. محور اصلی این سوره، تهدید و نکوهش شدید کم‌فروشان و ترسیم عملکرد و سرنوشت آنان است و در راستای این محتوای اصلی، مضامینی چون یادآوری روز قیامت، بیان بخشی از سرنوشت مجرمان، فاجران و تکذیب‌کنندگان روز قیامت، بیان اوصاف نیکوکاران و مقربان درگاه الهی، استهزای جاهلان مجرمان نسبت به مؤمنان و برعکس شدن این عمل در روز قیامت بیان شده است. با توجه به مفاهیم موجود در سوره مطففین ابعاد نهفته آن در پرتو بررسی نقش‌گرایانه هلیدی به صورت آشکارتر به مخاطب نمایانده می‌شود و علت انتخاب گزینش افعال، با توجه به فرایندهای مدنظر هلیدی کشف می‌گردد.

۴. بررسی فرانش اندیشگانی سوره مطففین:

با توجه به آنچه ذکر شد در ادامه به تجزیه و تحلیل سوره مطففین از منظر فرانش اندیشگانی هلیدی پرداخته می‌شود. برای این منظور ابتدا فرایندها و نوع آن مشخص می‌شود و نقش دیگر عناصر با توجه به نوع فرایند تعیین می‌گردد، آنگاه فراوانی و درصد فراوانی در کل سوره مطففین در قالب نمودار ارائه می‌شود. قابل ذکر است که ترتیب فرایندها و تحلیل آنها بر اساس میزان فراوانی فرایند در سوره مذکور آمده است:

۴.۱. فرایند مادی: در این نوع فرایند، کسی یا چیزی کاری انجام می‌دهد. مانند ساختن، خریدن و... و یا اتفاقی رخ می‌دهد. مانند سوختن، شکستن و...؛ عنصر دیگری که در انجام این فرایند نقش دارد و متأثر از عمل انجام گرفته است هدف نامیده می‌شود. (همان: ۱۷۹) در این نوع فرایند «منبع انرژی به وجود آورنده تغییر شرکت کننده‌ای است که کنشگر نامیده می‌شود. کنشگر اغلب و نه همیشه، فاعل جمله است. البته باید توجه داشت که در جملات مجهول (به علت نامشخص بودن کنشگر اصلی) می‌توان از کنشگر صرف نظر کرد.» (نیازی، ۱۳۹۷: ۳۵) به عنوان مثال در (لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ) (بلد: ۴) فعل (خَلَقْنَا)، فرایند مادی، ضمیر (نا) کنشگر، (الْإِنْسَانَ) هدف و (فِي كَبَدٍ) به عنوان عنصر موقعیتی است. فرایندهای مادی موجود در سوره مطففین به همراه مشارکان و عناصر موقعیتی در جدول زیر قابل مشاهده است:

جدول ۱: فرایند مادی

آیه	ترجمه	فرایند	شرکت کنندگان فرایند و نقش آن	عناصر موقعیتی
الذین إذا اکتالوا علی الناس یستوفون	که چون از مردم پیمانانه ستانند تمام ستانند	اکتالوا / یستوفون	کنشگر: ضمیر واو	إذا / علی الناس
وإذا کالوهم أو وزوهم یخسرؤن	و چون برای آنان پیمانانه یا وزن کنند به ایشان زیان رسانند	کالوهم / وزوهم / یخسرؤن	کنشگر: ضمیر واو هدف: هم	إذا
یوم یقوم الناس لرب العالمین	روزی که مردم در برابر پروردگار جهانیان به پای ایستند	یقوم	کنشگر: الناس	یوم / لرب العالمین
کاذب بل زان علی قلوبهم ما کانوا ینسبون	نه چنین است بلکه آنچه مرتکب می شدند زنگار بر دلهایشان چیره شده است.	زان / کانوا ینسبون	کنشگر: ما / واو ضمیر	علی قلوبهم
یسقون من رجیق مختوم	از باده ای مهر شده نوشانیده شوند	یسقون	کنشگر: محذوف	من رجیق مختوم
وفی ذلک فلیتنافس المتنافسون	و در این (نعمتها) مشتاقان باید بر یکدیگر پیشی گیرند	فلیتنافس	کنشگر: المتنافسون	فی ذلک
عینا یشرب بها المقزبون	چشمه‌ای که مهربان (خدا) از آن نوشند	یشرب	کنشگر: المقزبون هدف: بها	عینا
وإذا مرؤا بهم...	و چون بر ایشان گذر کنند...	مرؤا	کنشگر: ضمیر واو هدف: بهم	إذا
وإذا انقلبوا الی أهلهم انقلبوا فکیهین	و هنگامی که نزد خانواده‌های خود بازگردند به شوخ طبعی می‌پردازند	انقلبوا	کنشگر: ضمیر واو	إذا / الی أهلهم / فکیهین
وما أزیبوا علیهم حافظین	و حال آنکه آنان برای بازرسی (کار)شان فرستاده نشده بودند	أزیبوا	کنشگر: ندارد (فعل مجهول است)	علیهم / حافظین
ما کانوا یفعلون	آنچه می‌کردند	کانوا یفعلون	کنشگر: ضمیر واو هدف: ما	

پربسامدترین فرایند به کار رفته در سوره مطففین از نوع فرایند مادی است که با افعالی چون؛ اکتالوا/ یستوفون/ کالوا/ وزنوا / یخسرؤن / یقوم / یتنافس / یشرب و... (وزن و پیمانانه کردن، ایستادن، زنگار بستن، پیشی گرفتن، نوشیدن و...) که بر رخدادهای عینی و ملموس دلالت دارند عینیت یافته است. کنشگران و مشارکان اصلی این نوع فرایند عبارتند از:

کم‌فروشان، مردمی که در روز قیامت برای حساب و کتاب می‌ایستند، تکذیب‌کنندگان روز قیامت، نیکان و مقربان درگاه الهی، بدکاران و کافران. بر این اساس در راستای ارائه عملکرد این کنشگران و تصویر واقعیتی که اتفاق افتاده (ماجرای کم‌فروشی) و یا اتفاق خواهد افتاد (تصویر روز قیامت) از فرایندهای مادی دارای کنشگر استفاده شده تا ماجرای آنان واقعی‌تر به مخاطب نمایانده شود و با عینی و محسوس شدن مفاهیم موجود در سوره، فهم و درک آن برای مخاطب باورپذیرتر گردد و در پرتو این فرایندها، مخاطب به درک ملموسی از کم‌فروشان و سرگذشت نیکوکاران و فاجران دست یابد و در نتیجه از نادیده گرفتن حقوق مادی و معنوی دیگران خودداری کرده و به انجام کارهای نیک ترغیب گردد.

۲.۴. فرایند رابطه‌ای: فرایندهای رابطه‌ای، فرایندهای مربوط به توصیف یا شناسایی اند و متضمن وجود فعل‌های تأکیدی یا افعالی اند که دارای روابط موقعیتی یا ملکی هستند. (تولان، ۱۳۸۶: ۲۰۱) این فرایند به دو گونه است: ۱. شناسایی: در این گونه، نوعی رابطه هم‌سانی در دو سوی رابطه دیده می‌شود و دو مشارک حضور دارند که دو سوی رابطه را تشکیل می‌دهند: «شناسا» که هویت مشارک دیگر را که «شناخته» خوانده می‌شود تعیین می‌کند. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۴۴) به عنوان نمونه در (إِنَّ لِّلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ) (قلم: ۳۴) لِّلْمُتَّقِينَ: شناخته، جَنَّاتٍ النَّعِيمِ: شناسا و عِنْدَ رَبِّهِمْ: عنصر موقعیتی است. ۲. وصفی: در این گونه، رابطه‌ای میان یک پدیده و یک صفت برقرار می‌شود، این صفت که آن را ویژگی می‌خوانیم یک مشارک مستقل نیست. بنابراین این گونه فرایند رابطه‌ای تنها دارای یک مشارک به نام «حامل» است که در واقع آن ویژگی به آن نسبت داده می‌شود. (مهاجر و نبوی، ۱۳۷۶: ۴۴) مانند: (وَكَاثِبَاتِ الْجِبَالِ كَثِيْبًا مَّهِيْلًا) (مزمل: ۱۴) كَاثِبَاتِ: فرایند رابطه‌ای، الْجِبَالِ: حامل و كَثِيْبًا مَّهِيْلًا: شاخصه.

این نوع فرایند ۱۵ مرتبه در سوره مطففین به کار رفته است و نکته قابل ذکر درباره این فرایند در سوره مذکور این است که در تمامی موارد، فعل ربطی در آیات دارای فرایند رابطه‌ای، نمود عینی نداشته و محذوف است و از جملات اسمیه‌ای که متضمن این فرایند هستند با قرینه معنایی برداشت شده است:

جدول ۲: فرایند رابطه‌ای				
آیه	ترجمه	فرایند	شرکت‌کنندگان فرایند و نقش آن	عناصر موقعیتی
وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ	وای بر کم‌فروشان	محذوف	حامل: وَيْلٌ شاخصه: لِّلْمُطَفِّفِيْنَ	-
أَنَّهُمْ مُّبْعُوْتُونَ	که آنان برانگیخته شدگانند	محذوف	شناخته: هم شناسا: مُّبْعُوْتُونَ	-
كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينَ	نه چنین است (که می‌پندارند) که کارنامه بدکاران در سجین است	محذوف	شناخته: كِتَابَ الْفُجَارِ شناسا: لَفِي سِجِّينَ	-
...مَا سِجِّينَ	...سجین چیست	محذوف	حامل: ما شاخصه: سِجِّينَ	-
كِتَابٌ مَّرْقُومٌ	کتابی است نوشته شده	محذوف	شناخته: هو محذوف	-

-	شناسا: كِتَابُ مَرْقُومٍ			
يَوْمَئِذٍ	حامل: وَيْلٌ شاخصه: لِّلْمُكْذِبِينَ	محدوف	وای بر تکذیب کنندگان در آن هنگام	وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكْذِبِينَ
عَنْ رَبِّهِمْ / يَوْمَئِذٍ	شناخته: هم شناسا: لَمَّخُجُوبُونَ	محدوف	زهی پندار که آنان در آن روز از پروردگارشان سخت در پوششند	كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّخُجُوبُونَ
-	شناخته: هم شناسا: لَصَالُوا الْجَحِيمِ	محدوف	آنگاه به یقین آنان به جهنم درآیند	ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ
-	شناخته: كِتَابُ الْأُبْرَارِ شناسا: لَفِي عِلِّيِّينَ	محدوف	نه چنین است در حقیقت کتاب نیکان در علیون است	كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ
	حامل: ما شاخصه: عِلِّيُّونَ	محدوف	...علیون چیست	...مَا عِلِّيُّونَ
-	شناخته: هو محذوف شناسا: كِتَابُ مَرْقُومٍ	محدوف	کتابی است نوشته شده	كِتَابٌ مَرْقُومٌ
-	شناخته: الْأُبْرَارِ شناسا: لَفِي نَعِيمٍ	محدوف	براستی نیکوکاران در نعیم (الهی) خواهند بود	إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ
-	شناخته: خِتَامُهُ شناسا: مِسْكَ	محدوف	(باده ای که) مهر آن مشک است	خِتَامُهُ مِسْكَ
-	شناخته: مِرَاجُهُ شناسا: مِنْ تَشْنِيمٍ	محدوف	و ترکیبش از (چشمه) تسنیم است	وَمِرَاجُهُ مِنْ تَشْنِيمٍ
-	شناخته: هَؤُلَاءِ شناسا: ضَالُّونَ	محدوف	اینها (جماعتی) گمراهند	إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ

بعد از فرایند مادی، فرایند رابطه‌ای از بسامد بالایی در سوره مطلقین برخوردار است. همانطور که گفته شد فرایندهای رابطه‌ای بیانگر توصیف و ارتباط نسبت‌هاست، در این سوره نیز این نوع فرایند جهت بازنمایی و شناساندن خصوصیات کم‌فروشان و تکذیب کنندگان روز قیامت، توصیف سرنوشت حتمی نیکوکاران و وضعیت فاجران و ارتباط میان آنها به کار رفته است و در مواردی که تقابل میان این دو گروه مطرح است، در راستای تبیین و تصویرسازی بهتر ویژگی‌های دو گروه (فاجران و نیکوکاران) که توصیف محور است این نوع فرایند حضور پررنگ‌تری دارد مانند: (إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينَ،

... مَا سَجَّيْنِ، كِتَابٌ مَرْقُومٌ، كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ، ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ / إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي عَلَيَيْنِ،... مَا عَلَيُونَ، كِتَابٌ مَرْقُومٌ، إِنَّ الْأَنْبَارَ لَفِي نَعِيمٍ).

۳.۴. فرایند رفتاری: فرایند رفتاری، فرایندی التقاطی است که بین فرایندهای ذهنی و مادی قرار دارد. هم‌چنین به فرایند کلامی نیز مربوط است. این فرایند، رفتار فیزیولوژیکی و روانی هم‌چون نفس کشیدن، سرفه کردن، خندیدن، خواب دیدن، خیره شدن و غیره را در بر می‌گیرد. «رفتارگر» شرکت‌کننده اصلی و اجباری در این فرایند و «دامنه» یا «رفتار» شرکت‌کننده‌های دیگر آن هستند که دارای نقش متممی است. (صناعتی، ۱۳۸۶: ۱۵۲) به عنوان مثال در آیه (فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا) (توبه: ۸۲) دو فعل: فَلْيُضْحَكُوا وَلْيَبْكُوا به عنوان فرایند رفتاری و ضمیر بارز (واو): رفتارگر و قَلِيلًا/ كَثِيرًا: عنصر موقعیتی هستند. این فرایند در سوره مطففین در افعال زیر نمود یافته است:

جدول ۳: فرایند رفتاری				
آیه	ترجمه	فرایند	شرکت‌کنندگان فرایند و نقش آن	عناصر موقعیتی
يَشْهَدُ الْمُقْرَبُونَ	مقربان آن را مشاهده خواهند کرد	يُشْهَدُ	رفتارگر: الْمُقْرَبُونَ	ه
عَلَى الْأَرْئِكِ يَنْظُرُونَ	بر تختها (نشسته) می‌نگرند	يَنْظُرُونَ	رفتارگر: ضمیر واو	عَلَى الْأَرْئِكِ
تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ	از چهره هایشان طراوت نعمت (بهشت) را درمی‌یابی	تَعْرِفُ	رفتارگر: ضمیر أنت مستتر	فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ
كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ	آنان را که ایمان آورده بودند به ریشخند می‌گرفتند	كَانُوا يَضْحَكُونَ	رفتارگر: ضمیر واو	مِنَ الَّذِينَ
يَتَغَامِرُونَ	اشاره چشم و ابرو با هم رد و بدل می‌کردند	يَتَغَامِرُونَ	رفتارگر: ضمیر واو	
وَإِذَا رَأَوْهُمْ...	و چون مؤمنان را می‌دیدند	رَأَوْهُمْ	رفتارگر: ضمیر واو	إِذَا
يَضْحَكُونَ	خنده می‌زنند	يَضْحَكُونَ	رفتارگر: ضمیر واو	
عَلَى الْأَرْئِكِ يَنْظُرُونَ	بر تختها(ی خود نشسته) نظاره می‌کنند	يَنْظُرُونَ	رفتارگر: ضمیر واو	عَلَى الْأَرْئِكِ
هَلْ تُؤِيبُ الْكَفَّارَ...	آیا کافران به پاداش رسیده اند	تُؤِيبُ	رفتارگر: الْكَفَّارُ	

بازتاب رفتارهای رفتارگران (مقربان درگاه الهی، مجرمان، مؤمنان و کافران) در قالب فرایند رفتاری با افعالی چون؛ يَشْهَدُ / يَنْظُرُونَ / تَعْرِفُ / يَتَغَامِرُونَ / يَضْحَكُونَ و... بروز یافته است و بیانگر آن است که خداوند به توصیف حالات و ویژگی‌های رفتاری این افراد از قبیل: مشاهده نمودن، یافتن، به سخره گرفتن، خندیدن و... که در نقش رفتارگر هستند توجه و تاکید ویژه‌ای دارد تا تصویر بهتر و ملموس‌تری از رفتار این افراد ارائه دهد.

۴.۴. فرایند کلامی: فرایند کلامی (بین دو فرایند رابطه‌ای و ذهنی) بر گفتن دلالت دارد و شرکت کنندگان آن عبارتند از: گوینده، گفته / موضوع، گیرنده / مخاطب. (Halliday&Matthiessen, 2004: 252) مثال: (قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا) (بقره: ۱۲۴) در این آیه، فرایند کلامی: قَالَ، گوینده: ضمیر مستتر هو، گفته یا موضوع: إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا و مخاطب: حضرت ابراهیم (ع) است. این نوع فرایند ۷ مرتبه در سوره مطففین به کار رفته است:

جدول ۴: فرایند کلامی				
آیه	ترجمه	فرایند	شرکت کنندگان فرایند و نقش آن	عناصر موقعیتی
الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ	آنان که روز جزا را دروغ می‌پندارند	يُكَذِّبُونَ	گوینده: واو ضمیر موضوع: بِيَوْمِ الدِّينِ	-
وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ	و جز هر تجاوزپیشه گناهکاری آن را به دروغ نمی‌گیرد	مَا يُكَذِّبُ	گوینده: كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ موضوع: بِهِ	-
إِذَا تَنَالَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأُولِينَ	چون آیات ما بر او خوانده شود گوید (اینها) افسانه‌های پیشینیان است	تَنَالَىٰ / قَالَ	گوینده: هو محذوف گفته: آيَاتُنَا / أَسَاطِيرُ الْأُولِينَ	إِذَا
ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ	سپس (به ایشان) گفته خواهد شد این همان است که آن را به دروغ می‌گرفتید	يُقَالُ كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ	گوینده: محذوف / واو ضمیر گفته: هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ	-
قَالُوا إِنَّا هُمْ بِاللَّذِينَ لَنُؤْمِنُ	گفتند اینها (جماعتی) گمراهند	قَالُوا	گوینده: واو ضمیر گفته: إِنَّا هُمْ بِاللَّذِينَ لَنُؤْمِنُ	-

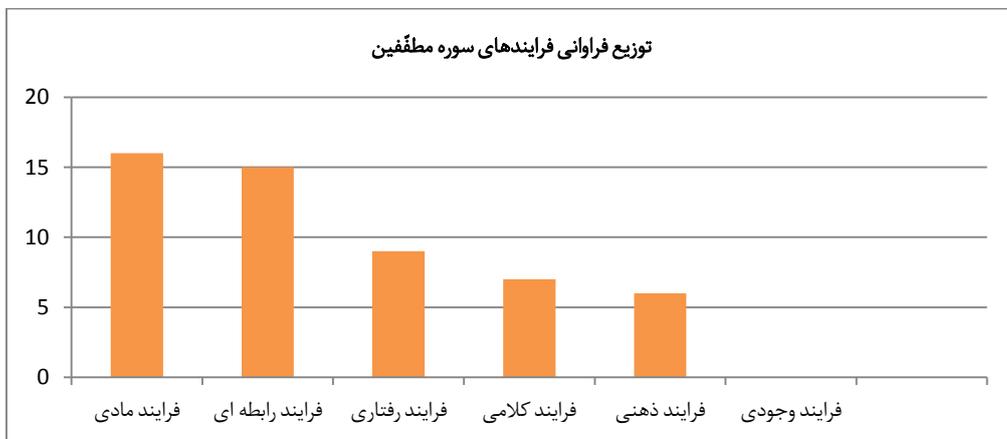
فرایندهای کلامی مطرح شده در این سوره با افعالی چون تکذیب کردن، گفتن و تلاوت شدن در ارتباط با تکذیب کنندگان روز قیامت و متجاوزان گناهکار و سرزنش دوزخیان به کار رفته است و بر کنش کلامی و گفتاری تکذیب کنندگان دلالت دارد و از این طریق سخن آنان و ماموران قیامت که دوزخیان را سرزنش می‌کنند به مخاطب منتقل می‌شود.

۵.۴. فرایند ذهنی: این فرایند «بیانگر احساسات، اندیشه‌ها و ادراک افراد است، مانند افعال دوست داشتن، تنفر داشتن، درک کردن، دیدن و... در این فرایند دو گونه وابسته به نام حسگر و پدیده وجود دارد». (Halliday&Matthiessen, 2004: 197) به عنوان مثال در آیه (إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كُوكَبًا) (یوسف: ۴) فرایند ذهنی: رَأَيْتُ، حسگر: ضمیر بارز (ت) و پدیده: أَحَدَ عَشَرَ كُوكَبًا است. کمترین بسامد فرایندهای به کار رفته در سوره مطففین مربوط به فرایند ذهنی است که در ۶ فعل نمود یافته است:

جدول ۵: فرایند ذهنی				
آیه	ترجمه	فرایند	شرکت کنندگان فرایند و نقش آن	عناصر موقعیتی
أَلَا يَنْظُرُونَ لِأُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ	مگر آنان گمان نمی‌دارند که برانگیخته خواهند شد	يَنْظُرُونَ	حسگر: أُولَئِكَ پدیده: أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ	أَلَا / لِيَوْمٍ عَظِيمٍ
وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينٌ	و تو چه دانی که سجین چیست	أَدْرَاكَ	حسگر: هو محذوف پدیده: كَ / مَا سَجِّينٌ	
وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلِيُّونَ	و تو چه دانی که علیون چیست	أَدْرَاكَ	حسگر: هو محذوف پدیده: كَ / مَا عَلِيُّونَ	
إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ	(آری در دنیا) کسانی که گناه می‌کردند آنان را که ایمان آورده بودند به ریشخند می‌گرفتند	أَجْرَمُوا / آمَنُوا	حسگر: ضمیر واو	مِنَ الَّذِينَ
فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنَّا مِنْ الْكُفَّارِ	ولی امروز مؤمنانند که بر کافران خنده می‌زنند	آمَنُوا	حسگر: ضمیر واو در آمَنُوا	فَالَّذِينَ / الْكُفَّارِ

فرایندهای ذهنی موجود در سورهٔ مطففین در افعال (يَنْظُرُونَ / أَدْرَاكَ (۲ بار) / أَجْرَمُوا / آمَنُوا (۲ بار) به کار رفته است و خداوند با استفاده از این فرایند با تهدید کم‌فروشان بر عدم گمانشان نسبت به برانگیخته شدن در روز قیامت، عدم آگاهی بدکاران نسبت به سجین و نامهٔ اعمال نیکان و استهزای جاهلانۀ مجرمان نسبت به مؤمنان، کیفیت سرنوشت آنان را روشن می‌نماید تا از این طریق آنان را متوجه روز قیامت سازد.

نمودار ۱

براساس بررسی‌های انجام شده در کل سوره، به دلیل دخالت نداشتن بحث نیستی و وجود در مفهوم سوره، فرایند وجودی به کار نرفته است و فراوانی فرایندهای موجود در سوره با توجه به مفاهیم مطرح شده در هر قسمت از سوره تغییر می‌کند، به این ترتیب که در ابتدای سوره که موضوع اصلی آن تهدید و لعن شدید کم‌فروشان، ترسیم عملکرد آنان و یادآوری روز قیامت است، بسامد بالای فرایند مادی جلب توجه می‌کند و این امر با توجه به مضمون آیات که نیازمند افعال مادی مانند ابزار شمارش و تعیین مقدار و پیمانانه کردن است هماهنگی دارد. در ادامهٔ این آیات که به رابطهٔ گناه با عدم ایمان واقعی به روز قیامت اشاره می‌شود و به طور صریح به سرنوشت بد تکذیب کنندگان پرداخته می‌شود و از گروه مقابل فاجران یعنی ابرار و نیکان و سرنوشت آنان در بهشت سخن به میان می‌آید، کاربرد فراوان فرایند رابطه‌ای خودنمایی می‌کند، که با توجه به مفاهیم این بخش که توصیف را می‌طلبد و بر اساس ویژگی اصلی این فرایند که جنبهٔ توصیف و

شناسایی دارد بسامد بالای این نوع فرایند دور از انتظار نیست. بخش پایانی سوره که به استهزای جاهلانۀ مجرمان نسبت به مؤمنان، کیفر مناسب اعمال و رفتار کافران و مجرمان می‌پردازد فرایند رفتاری بیشتر از دیگر فرایندها دیده می‌شود. در رابطه با دو فرایند کلامی و ذهنی نیز می‌توان گفت که اگر چه این دو نوع فرایند نسبت به بقیه فرایندها از بسامد کمتری برخوردارند اما با توجه به بافت معنایی سوره، در کنار فرایندهای مادی، رابطه‌ای و رفتاری به کار گرفته شده‌اند و نقش مهمی را در تکمیل معانی موردنظر سوره ایفا می‌کنند.

۵. نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر ساختار فرایندهای فعلی سوره مطفّین بر مبنای فرانقش اندیشگانی هلیدی مورد بررسی قرار گرفت و با بررسی معانی موجود در آیات سوره که با بهره‌گیری از تجربه‌های بیرونی جهان واقع به صورت فرایندهایی در نظام گذرایی زبان آشکار شد و به صورت گروه فعلی نمود یافته است، نتایج زیر به دست آمد:

فرایندهای فعلی به کار رفته در سوره مذکور عبارتند از: فرایند مادی (۱۶ مورد)، رابطه‌ای (۱۵ مورد)، رفتاری (۹ مورد)، کلامی (۷ مورد) و ذهنی (۶ مورد)؛ به دلیل عدم دخالت بحث عدم وجود در مفهوم سوره، از فرایند وجودی استفاده نشده است. در میان انواع فرایندها، دو فرایند مادی (۰/۳۰) و رابطه‌ای (۰/۲۸) که جزء فرایندهای اصلی به شمار می‌روند، بیشترین بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. از آنجا که بیشترین بخش سوره در راستای به تصویر کشیدن عملکرد کم‌فروشان، بازنمایی ویژگی‌های آنان و توصیف همه جانبه بارزه‌های گروه فاجران و نیکان و سرنوشت آنان است، طبیعی به نظر می‌رسد که بهترین ابزار برای تحقق چنین مفاهیمی، بهره‌گیری از دو فرایند مادی و رابطه‌ای است که با ماهیت اصلی این دو نوع فرایند که جنبه مادی و توصیف و شناسایی دارند، هماهنگ است. ضمن اینکه بسامد بالای فرایند مادی سبب شده است ماجرای کنشگران فرایندها، که از تجربیات جهان خارج گرفته شده و مربوط به مسائلی است که اتفاق افتاده، یعنی (ماجرای کم‌فروشی) و یا حتما اتفاق خواهد افتاد، یعنی (روز قیامت)، عینی‌تر و واقعی‌تر به مخاطب نمایانده شود و درک آن آسان‌تر و باورپذیرتر گردد. در میان فرایندهای فرعی، بیشترین بسامد مربوط به فرایند رفتاری (۰/۱۷) و پایین‌ترین بسامد مربوط به فرایند کلامی (۰/۱۳) است و در مواردی که بازتاب حالات رفتار مجرمان و مؤمنان مطرح است، جهت ارائه تصاویر بهتر از رفتار آنان، فرایند رفتاری استفاده شده است. فرایند ذهنی که جزء فرایند اصلی است با (۰/۱۱) کمترین میزان فرایند را در سوره به خود اختصاص داده است و این امر بیانگر این است که مفاهیم سوره، به نگاه ذهنی و احساسات شرکت‌کنندگان محدود نشده است و بازنمایی احساسات از اهمیت کمتری برخوردار است و بیشتر مفاهیم سوره حول محور رویدادهای عینی و واقع‌گرایانه دور می‌زند؛ نه مفاهیم ذهنی و انتزاعی. قابل ذکر است که اگر چه بهره‌مندی از دو فرایند کلامی و ذهنی نسبت به دیگر فرایندها در سوره کم‌رنگ‌تر است؛ اما در تکمیل معانی موردنظر سوره در کنار دیگر فرایندها، نقش مهمی را ایفا می‌کنند.

۶. منابع

- قرآن کریم

۱. آقاگل زاده، فردوس (۱۳۹۴)، تحلیل گفتمان انتقادی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی

۲. امینی، رضا (۱۳۹۱)، «تحولات معنایی و ساخت اطلاع آغازگرهای اسنادی»، فصلنامه جستارهای زبانی، ش ۴، صص ۱-۲۹
۳. ایشانی، طاهره و نازنین توتونچیان (۱۳۹۴) «سبک‌شناسی مقایسه‌ای تمهیدات و لوايح بر اساس فرانش متن» مجله زبان و زبان‌شناسی، ش ۲۱، صص ۵۳-۶۸
۴. باطنی، محمدرضا (۱۳۴۲)، توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، تهران: امیر کبیر
۵. تولان، مایکل (۱۳۸۶) روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی - انتقادی، مترجم: سیده فاطمه علوی و فاطمه نعمتی، تهران: نشر سخن
۶. روبینز، آر. اچ (۱۳۷۰) تاریخ مختصر زبان‌شناسی، مترجم: علی محمد حق‌شناس، تهران: نشر مرکز
۷. سجودی، فرزانه، (۱۳۹۰) نشانه‌شناسی کاربردی، تهران: انتشارات علم
۸. صنعتی، مرضیه (۱۳۸۶) مفهوم‌شناسی در واژه‌سازی زبان فارسی، رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبایی
۹. قمرزاده، میترا و مرضیه صنعتی (۱۳۹۶)، «بررسی گروه اسمی مفعولی در زبان فارسی از منظر دستور نقش‌گرای هلیدی»، نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، ش ۱۳، صص ۱۴۷-۱۲۷
۱۰. مشکوة الدینی، مهدی (۱۳۷۳)، سیر زبان‌شناسی، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد
۱۱. مهاجر، مهران و محمد نبوی (۱۳۷۶)، به سوی زبان‌شناسی شعر؛ رهیافتی نقش‌گرا، تهران: نشر مرکز
۱۲. نیازی، شهریار و زینب قاسمی اصل (۱۳۹۷)، تحلیل زبان‌شناختی متون عرب (با تکیه بر دستور نقش‌گرای هلیدی)، تهران

13. Halliday, M.A.K. (1973), *Explorations in the Functions of Language*, London:Edward Arnold
14. (1994), *An Introduction to Functional Grammar (2nd edition)*, London:Edward Arnold
15. Halliday , M.A.K. & Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, London: Longman
16. Halliday, M.A.K.& Christian Matthiessen (2004), *An Introduction to Functional Grammar*, London: Hodder Arnold, Third Edition